

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI'NIN ALMANYA'DAKİ ETKİSİ VE BU ETKİNİN İZMİR FİNANS PİYASASINA YANSIMASI "DEUTSCHE ORIENT BANK"

Erdal İNCE*

Özet

Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda Almanya ile savaş galibi devletler arasında imzalanan *Versailles Barış Antlaşması* Alman ekonomisinde büyük bir sarsıntının yaşanmasına neden oldu. Bu sarsıntıya 1929 *Dünya Ekonomik Buhranı* da eklenince Alman ekonomisi, iflas etme noktasına geldi. Almanya'nın bu durumu, kısa zamanda, Almanya'daki tüm sektörleri zarar eder hale getirdi. Özellikle yatırım ve iş piyasalarının lokomotifi sayılan bankacılık, bu buhrandan ilk önce etkilenen alan oldu. Mali buhran nedeniyle zarar eden kuruluşlar, ayakta kalabilmek için bankalardan kredi alma yolunu seçti¹. Ancak bankalar, bu taleplere karşılık verecek para rezervlerini, çok önceden yitirmişlerdi. Bir çoğu da batma tehlikesi ile karşı karşıyaydı.

Alman Bankacılık sektöründeki bu kargaşa, Türkiye'deki Alman bankalarında da tüm yoğunluğuyla hissedildi. Bu hissediş, kendi iç piyasasında kurduğu denge ile 1929 dünya ekonomik buhranından en az etkilenmeyi planlayan Türk finans piyasasını zora soktu. Özellikle, İzmir'de bulunan "Deutsche Orient Bank" bunalıma yönelik reel politik önlemler almadığı için, bölge iktisadi hayatının gerilemesine neden oldu. Bu gerileme, bölgede iktisadi küresel tehlikenin tüm yoğunluğuyla hissedilmesine ve ayrıca bölge finans piyasasının hareket edemez hale gelmesine neden oldu.

Bu makalede, Alman buhranının çıkışı, bu buhranın 1929 Dünya ekonomik buhranı ile birleşerek nasıl büyüdüğü ve bu durumun İzmir finans piyasalarında yarattığı mali bunalım incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deutsche Orient Bank, Finans, Banka, İzmir, Ekonomik Buhran.

1 G. Schmölders, "Alman Vergi Sistemi", (çev.: İ. Hakkı Ülkmen), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.VIII, S.1, 1953, s.s.118-124.

* Erdal İnce, Tarih Uzmanı, (erdalince11@hotmail.com).

EFFECT OF THE GERMANY 1929 WORLD ECONOMIC DEPRESSION
AND THIS IMAGE EFFECT TO THE ONTARIO FINANCIAL MARKETS
“DEUTSCHE ORIENT BANK”

Abstract

Winner of the First World War as a result of war with Germany was signed between the governments of the Versailles Peace Treaty in the German economy has led to a big shock. This vibration is added to the 1929 World Economic Crisis of the German economy, has come to the point of bankruptcy. Germany's situation, would soon make his loss all the sectors in Germany. The investment and number of locomotives in the job market, especially banking, from the depression was initially affected sectors. Losses due to financial crisis, the institutions, to stand chose to borrow from banks. However, banks, currency reserves to respond to these requests had been lost long before. Many also faced with the danger of sinking.

This confusion in the German banking sector in Turkey, provided that German banks were felt all the focus. Examined this feeling, its internal market was established in 1929 with the balance of world economic crisis, the Turkish financial markets planned at least the effects have launched. In particular, in Izmir, the “Deutsche Orient Bank” for the real political crisis for not taking measures, the region has led to the decline in economic life. This decline in the area of economic globalization and also to feel the danger zone with all the intensity of the financial markets become unable to move caused.

In this article, the output of the German crisis, combined with buhranın1929 how the world economic crisis and this situation has grown out of its financial crisis in Ontario's financial markets are examined.

Key Words: *Deutsche Orient Bank, Finance, Bank, İzmir, Economic Crisis.*

Giriş

1929 yılında Wall Street Borsası'nın çökmesiyle, Amerika'da başlayan ekonomik buhran, kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına aldı². Buhran, 1929 yılında başlamış olmasına karşın buhranın asıl yıkıcı etkisi, 1930'un başlarında ve 1931 yılının tamamında, tüm yoğunluğu hissedildi. En çok sanayileşmiş kentleri vuran büyük bunalım, kentlerde işsizler ve evsizler ordusu yarattı. Ayrıca bunalım, birçok ülkede, inşaat faaliyetlerinin durmasına ve tarım ürünü fiyatlarının yüzde 40 ve 60'lara varan düşüşlerin yaşanmasına neden oldu. Tarım ürünlerindeki bu düşüş, çiftçi ve kırsal bölge nüfusunun iktisadi hayatındaki hareketliliği azalttı³.

Bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik buhran ve onun getirdiği işsizlik sorunu, tüm dünyada olduğu gibi Almanya'da da bütün yoğunluğu ile hissedildi. Buhran, kısa zamanda, Almanya'daki tüm sektörleri etkisi altına alarak, iş yapamaz

2 John Kenneth Galbraith, *The Great Crash 1929*, Penguin Books, Great Britain. 1975, s.s.43-44; Bkz., Erdal İnce, *Türk Siyasal Yaşamında Çiftçiye Topraklandırma Kanunu*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.14.

3 İhsan Yüksel, “İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlarının İncelenmesi: Ankara Örneği”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.IV, S.2, 2003, s.s.23-25.

hale getirdi. Bu noktada özellikle bankacılık sektörü, iflas noktasına gelmişti. Alman bankacılık sektöründeki bu kayıp kısa zamanda, Türkiye’de bulunan Alman bankalarına da sıçradı.

Almanya dünya iktisadi yaşamında güçlü bir aktör olabilmek, Ortadoğu ve Anadolu’nun finans piyasalarından azami yararlanabilmek için Türkiye’nin birçok kentinde Berlin merkezli bankalar açmıştı⁴. Özellikle gerek stratejik konumu gerekse iktisadi hareketliliği ile İstanbul, Alman bankaları için cazibe merkezi olmuştu. Ayrıca tarımsal üretimin zenginliği ve geniş hinterlandı(arka alan) ile İzmir de, Alman bankacılık sektörünün kurumsal manada temsilcilik bulundurduğu kentlerden birisi olmuştur. 1929 yılında İzmir’de bulunan tek Alman bankası Deutsche Orient Bank’tı. Banka, müdürünün yanlış yönetsel politikaları nedeniyle krizden büyük oranda etkilenmişti⁵. Banka müdürü, buhran öncesinde büyük hamlelerden kaçarak nakit birikimi yapan ekonomi piyasa yöneticilerinin aksine, elindeki nakitin büyük bir çoğunluğunu Almanya’daki merkez birimine aktarmıştı. İzmir’deki milli bankalar ise, müşterilerini zor durumda bırakmamak için tüm yatırım, harcama ve aktarımlarını durdurmuşlardı.

Mali buhran, bütün dünyada, özellikle bankacılık sektöründe, büyük bir endişe durumunun yaşanmasına neden oldu. İzmir ve diğer illerdeki birçok milli bankanın kontrollü harcama, denk bütçe vb. tedbirleri almaları ile buhranın, Türk bankacılık sektöründe diğer ülkelere göre, nispeten daha az hissedilmesini sağladı. İzmir’de şubesi bulunan *Deutsche Orient Bank* müşterileri de, Almanya’daki mali kriz nedeniyle yatırımlarının zarar görebileceği korkusuyla bankadan yatırımlarını çekmek istediler. Ancak banka ilk etapta müşterilerinin bu isteğine cevap veremedi. İlerleyen günlerde banka, kendi bütçe politikalarını gözden geçirerek, yüzdeler dilimleyen günlerde dağıtımına başladı. Almanya’dan gelen ekonomi haberleri hiç iç açıcı değildi. Günlük gazetelerde, Alman ekonomisinin her geçen gün iflasa doğru gittiği ile ilgili haberler yer alıyordu. Bu durum ise banka müşterilerinde, paralarının tamamını alamama korkusu ile banka önünde uzun kuyruklar oluşturmasına neden oluyordu. Ayrıca banka müşterileri kendi aralarında belirledikleri temsilcilerini önce İzmir Ticaret Müdürü’ne sonra da İzmir Vali’sine göndermişlerdi⁶.

Deutsche Orient Bank müşterilerinin endişeli durumu, İzmir’deki diğer banka müşterilerine de sıçradı. Bu sıçrama ile Deutsche Orient Bank’ın müşterileri gibi diğer bankaların müşterileri de yatırımlarının tamamını bankalardan almak için başvuruda bulundular. Bu durum İzmir finans piyasasında büyük bir değişime neden oldu. Bir anda alım satım durdu. Herkes kendi olanakları ile yatırımlarını muhafaza eder duruma geldi. Bu nedenle İzmir ekonomi piyasaları, büyük bir durgunluk içine girdi. İzmir’in ekonomik canlılığını tehdit eden bu durumla yerel basın da yakından ilgilendi. Basın, özellikle milli bankaların içine düştüğü durum ve esnafın satış yapamadan kepenk kapattıkları ile ilgili haberlere geniş ölçüde yer verdi.

4 Levent Başak, “Türkiye’de Yabancı Banka Hukuku ve Yabancı Bankalarla İlgili Bazı Hususların Analizi”, *Bankacılar Dergisi*, S.63, 2007, s.s.15-20.

5 Halil Altıntaş, “Bankacılık Krizleri, Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.22, 2004, s.43.

6 *Yeni Asır*, 17 Temmuz 1931.

Resim 1 : 1929 Dünya Ekonomik bunalımının etkisiyle telaşa kapılan Deutsche Orient Bank müşterileri, yatırımlarını geri alabilmek için banka önünde büyük kuyruklar oluşturdular⁷.

Bu durgunluk, milli banka müdürlerinin, İzmir Ticaret Müdürlüğü'ne başvurması ile aşılmaya çalışıldı. Milli banka müdürleri, şehirlerindeki Deutsche Orient Bank müdürünün, gerginleşen dünya ekonomi piyasalarına aldırış etmeden nakit harcama ve aktarımı yaptığı için bu duruma neden olduğu konusunda İzmir Ticaret Müdürü'nü bilgilendirdi. Ayrıca Ticaret Müdürü'ne kendi bankalarında böyle bir sorun bulunmadığını bu nedenle müşterilerin, milli bankalara güvenmeleri gerektiğini de söylediler. Müdürlük, konuyla ilgili gerekli incelemeleri bitirdikten sonra, yatırımcıların endişe durumunun kalkması için, milli bankaların küresel krize karşı gerekli önlemleri aldığını açıkladı. Bu açıklama ile ekonomi piyasaları, az da olsa kıpırdamaya başladı. Müdürlükten gelen rahatlatıcı haber ile halk, ileriki günler için yaptığı stoklama durumuna kısmen de olsa son verdi. Ancak altı aylık bir süreçte yaşanan durgunluk, piyasalardan hemen kalkmadı.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Birinci Dünya Savaşı'nın etkisi ile çıkmış ve bu buhranla ortaya çıkan mali kriz Devletleri yeni arayışlara sokmuştu. Bu arayışlar ise İkinci Dünya Savaşı'nın baş nedenlerinden biri olmuştu⁸.

Dünya Ekonomik Buhranı Öncesinde Alman Ekonomisinin Genel Durumu (1919 - 1929) :

Almanya'daki mali buhran Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle başlamıştır diyebiliriz. Birinci Dünya savaşından yenik ayrılan Almanya, yenen devletlerle Versay Antlaşması'nı imzalamıştır. Almanya, bu antlaşmanın gereği olarak sömürgelelerinden vazgeçmişti. Ayrıca Almanya, bu anlaşma hükümlerince yenen devletlere tazminat ödemeyi de kabul etmişti⁹.

7 Turhan Yay, "1929 Dünya Bunalımının Türk Bankacılık Sistemine Etkileri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim yay., C.I, İstanbul, 1983, s.158.

8 Charles Kegley W. And Eugene R. Wittkoff., *World Politics, Trendand Transformation*, Fourth Edition, The Macmillan Press Ltd., New York,1993, s.82; Bkz.: *Milliyet*, 14 Aralık 2008.

9 Sinan Sönmez, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s.88.

Müstemlekelerinden (sömürgelerinden) vazgeçmek zorunda kalan Almanya'da büyük bir hammadde açığı ortaya çıktı¹⁰. Hammadde darlığına, yenen devletlere ödenen tazminat da eklenince Alman ekonomisi büyük bir çöküşün içine girdi. Versailles Antlaşması ile Almanya'nın müttefik devletlere ödeyeceği savaş tazminatı veya diğer deyişle tamirat borcu, 56 milyar dolar olarak hesaplanmıştı. Hesaplanan bu miktar Almanya'nın itirazı ile 33 Milyar dolara düşürüldü. Bu rakam ise *John Maynard Keynes* gibi iktisatçılarca Alman iktisadi gücünün üç katının karşılığı demekti¹¹.

Birinci Dünya Savaşı sonucunda işgücü sıkıntısı ve önemli birçok toprağın kaybedilmesi ile Alman tarım sektörü büyük oranda zarar görürken, tarımsal üretim de savaş öncesine göre, yüzde yetmiş oranında düşmüştü. Savaş sonrasındaki Almanya'nın kayıpları ile ilgili incelenen istatistiklerde, ekilebilir toprak kaybı diğer kaynak yitimlerine göre en alt seviyede gözükmektedir¹². İstatistik bilgilerinden de anlaşılacağı gibi, Alman tarım sektöründeki üretimin düşmesinde, toprak kaybindan daha çok, diğer sektörlerdeki kaynak yitiminin tarım faaliyetlerindeki hareketliliği daraltması, artan fiyatlar ve yitirilen işgücü olarak gösterilebilir. Özellikle savaşlarda yitirilen ve esir düşen işgücü, Alman ekonomisi için büyük kayıp olmuştur¹³.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'daki enflasyon, savaş öncesi ortalamasının yirmi katı kadar arttı. 1913 yılının endeksi 100 olarak kabul edildiğinde 1920 yılındaki endeks 1965'lere kadar yükseldi. Ayrıca 1923'te Alman para biriminin değeri, 1913'teki değerinin milyarda birine indi. Başka bir deyişle, bu tarihte Alman para biriminin değeri sıfır olarak geriledi¹⁴.

Kaybedilen Ekilebilir Toprak ve Yeraltı Kaynakları		Oran (%)
Ekilebilir Toprak		% 14.6 kayıp
Demir Cevheri Yatakları		% 75 kayıp
Çinko Yatakları		% 68 kayıp
Kömür Üretimi		% 26 kayıp

Tablo 1; Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın kaybettiği kaynaklar¹⁵.

-
- 10 Fahir Armaoğlu, *20'inci Yüzyıl Siyasi Tarihi*; Bkz.: Abdullah Kıran, *Milletler Cemiyeti ve Önlene-meyen Savaş*, Girne Amerikan Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü - Multicore Parallel Processing, s.s.25-28.
- 11 Metin Kıratlı, "Niçin Almanya bir Roosevelt ve Amerika Bir Hitler Çıkarmadı?", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi: Atatürk Yolu*, C.XVI, S.4, s.s.165-166; Bkz.: Paul M. Sweezy, "ABD'de Ekonomik Kriz", (çev.: Kemal Çakman), *Dünya Ekonomisinde Bunalım*, Basım Yayıncılık ve Dağıtım AŞ. 1983, s.7.
- 12 J. S. Davis, *The World Between The Wars 1919-.1939: An Economist's View*, John Hopkins University Press, London, 1975.
- 13 Metin Kıratlı, *a.g.m.*, s.s.6-7.
- 14 İbrahim Bakırtaş-Ali Tekinşen, "Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.IV, S.5, s.s.87-88.
- 15 F. Lutge, "Explanation Of The Economic Conditions Which Contributed To The Victory Of National Socializm, in M. Boumant", *The Third Rich*, s.410; Bkz.: Kıratlı, *a.g.e.*, s.165.

Versailles Barış Konferansı (1919) ile başlayan Alman ekonomisindeki mali bunalım, ülkedeki iktisatçıları ve politikacıları bu duruma karşı çareler aramaya yöneltti. Ancak hammadde darlığı, özellikle sanayi alanındaki üretimi durma noktasına getirdiğinden ülkede büyük bir işsizlik sorunu ortaya çıktı. Bu dönem itibarıyla Almanya'daki işsiz sayısı, beş milyonu buldu. 1929'a gelinceye kadar kendi kendine yetme politikası ile tazminatını ödemek ve maliyesini düzeltmek için uğraşan Almanya, Amerika'da başlayan ekonomik buhrandan en az derecede etkilenmeyi planlamıştı. Ancak Alman yetkililer, ülkelerindeki işsiz sayısının çokluğu nedeniyle küresel mali sıkıntıdan kurtulamayacaklarının farkına kısa zamanda vardılar. Bu amaçla Alman ekonomistlerce bir dizi mali önlem paketleri hazırlandı.

Dünya Ekonomik Buhranında Alman Ekonomisi ve Alman Hükümetince Alınan Mali Önlemler

Almanya'da Birinci dünya savaşının bitimiyle başlayan mali sıkıntı, 1929'a gelindiğinde, Amerika borsasında başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan küresel mali sıkıntıyla birleşti. Bu birleşme Alman ekonomisinde büyük bir çöküntüye sebep oldu. Çöküntü, kısa zamanda, sektörel bazda tüm Alman ekonomi piyasalarını etkisi altına aldı. Bu durumdan kurtulmak isteyen Alman hükümeti, mali sistemlerini koruyucu ve canlandırıcı bazı politikalar üretti¹⁶.

Alman yetkililerin almış oldukları önlemlere karşın, önemli bir mensucat imalathanesinin iflas etmesi ve bu imalathanenin bağlı olduğu diğer işletmelerin de iflastan etkilenerek aynı akıbete uğramaları sonucunda global (küresel) buhran, Almanya'yı tamamen sarstı.

– Avusturya İle Gümrüklerini Birleştirme Planı;

Büyük buhran öncesinde Alman yetkililer, dünyadaki diğer ülke ekonomilerinde meydana gelen, sanal şişkinlik ve gerginlikler nedeniyle büyük bir ekonomik krizin çıkmasını muhtemel görüyorlardı. Ayrıca yetkililer, Versailles Barış Konferansı'yla (1919) başlayan ekonomik kötü gidişi durdurup refah içerisinde büyük hamleler yapabilmek için bir ekonomiye sahip olmak da istiyorlardı. Tüm bu gelişmeleri göz önünde bulunduran Alman yetkililer, çıkması muhtemel dünya ekonomik krizine karşı, ayrıca rahat ekonomi sahibi bir ülke olabilmek düşüncesiyle bazı önlem paketleri hazırladılar.

Bu önlemlerden birisi, Avusturya ile imzaladıkları Gümrük Antlaşması oldu. Alman Hükümeti bu antlaşmayla, siyasi bir maksattan çok, iktisadi hareketliliği arttırmayı amaçlamıştı. Bu amaçla Almanya, Avusturya ile gümrüklerini birleştirme planı yaptı. Almanya bu planla, Çekoslovakya'nın, Macaristan'ın, Romanya'nın ve hatta Yugoslavya ile Lehistan'ın da katılımıyla büyük bir gümrük birliği kurmayı hedeflemişti.

Alman ekonomistler, Avusturya ve çevre ülkelerin katılımıyla gerçekleşecek olan birlikte mal ve insan gücünün serbestçe dolaşacağını, bu durumunda gerek Alman ekonomisinde gerekse diğer ülke ekonomilerinde bir canlılık yaratacağını

16 İbrahim Bakırtaş - Ali Tekinşen, *a.g.m.*, s.s.86-89.

düşünüyorlardı. Ekonomistlere göre, bu birliğin, beklenen ekonomik canlılığı yaratması durumunda, Almanya'nın içinde bulunduğu mali bunalım bitecek, ayrıca Almanya tekrar güçlü ekonomisiyle dünya sahnesine çıkabilecekti. Ancak Almanya'nın, iktisadi buhrandan kurtulup, geçerli bir kuvvet olarak, dünya sahnesine çıkabilecek olma ihtimalini, siyasi ve iktisadi anlamda değişik zamanlarda çeşitli çıkar çatışmaları yaşamış komşu ülkesi Fransa, kabul etmedi. Almanya'yı kendine rakip olarak gören Fransa, Almanya'nın Avusturya üzerinden gümrük ittifakı sayesinde güçlenmesini istemedi.

Avusturya'ya ve Almanya'ya bu ittifakı engellemek için notalar veren Fransa, işi askeri ve siyasi güç kullanma tehdidinde kadar götürdü. Bunun üzerine Alman Hükümeti, "*Lahey Sulh Mahkemesi*"ne başvurdu. Ancak mahkeme Fransa lehinde karar verince Almanlar bu projeden vazgeçmek zorunda kaldı¹⁷.

– Dawes ve Young Planları

Almanlar, Avusturya ile planladıkları gümrük projesinden sonuç alamayınca, Amerika'nın da desteğiyle yeni bir mali iyileştirme projesini gündemlerine aldılar. Bu proje, Almanlar tarafından kötü giden maliyelerini iyileştirme projeleri gibi algılandıysa da bazı çevrelerce asıl amacın, Amerika'nın Almanya'daki yatırımlarını ve alacaklarını güvence altına almak istemesi, şeklinde algılandı.

Bu proje kapsamında, Almanların dışarıya olan borçlarını belli bir plan dâhilinde ödenmesi öngörülmüştü. Bu amaçla 1924'te Almanya'nın yıllık olarak ödeyeceği miktarın belirlendiği "*Dawes Planı*" hazırlandı. Ancak Almanlar, ödemeleri aksattı. Bunun üzerine de 1929'da "*Young Planı*" hazırlandı. Bu plan "*Dawes Planı*"nın aksine daha esnek bir borç ödeme planıydı¹⁸.

"*Young Planı*"nın uygulanabilmesi için Alman Hükümeti'nin uzun bir zamana ve geniş bir propagandaya ihtiyacı vardı. Oysaki Alman ekonomisinin, acilen uygulanabilecek bir projeye gereksinimi içindeydi. Hali hazırda da böyle bir projesi olmayan Alman ekonomisi, tamamıyla çöküş sürecine girdi. Ayrıca bu planlar, Almanların, borçları ödeyebilmesi için miktar ve zaman belirlerken, bu ödemelerin nereden kaynak bulunarak yapabileceğini belirtmiyordu. Bu durum Alman ekonomi piyasalarını, iyileştirmekten çok, zamanı gelen borçlar nedeniyle büyük bir kaosa sürükledi.

Almanya'da her geçen gün daha da ağırlaşan mali kriz, kabinenin istifa kararı almasına neden oldu. Kabin, kendisiyle beraber Alman Merkez Bankası için de aynı kararı almıştı. Bu durum, bazı iktisatçılara göre, Almanya'nın devlet olarak, iflası anlamındaydı. Bunun üzerine Alman kabinesi durumu, İngiliz ve Amerikan hükümetlerine bildirdi.

17 Ayşe Füsün Arsava, "Federal Alman Anayasa Mahkemesinin 22 Ekim 1986 Tarihli 'Mittlerweile' Kararının Topluluk Hukuku Bakımından Taşındığı Önem", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.44, S.3, s.s.185-188; Bkz.: Aynı Yazar "Kıbrıs Sorunu'nun Uluslar arası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.51, S.1, s.s.47-48.

18 İbrahim Bakırtaş - Ali Tekinşen, *a.g.m.*, s.s.92-93; Bkz.: E. H. Carr, (1973), *International Relations Between The Two World Wars: 1919-1939*, The Macmillan Press Ltd., Great Britain, s.82.

1929 -1931 yılları arası Alman Mali sistemini, kısmen de olsa ayakta tutan Amerikan sermayesiydi. Amerika Almanya'da büyük yatırımlar yapmıştı. Ancak Alman Hükümetinin ve Merkez Bankası'nın iflas etmesi demek, Almanya'da bulunan milyarlarca dolar Amerikan sermayesinin yok olması anlamına geliyordu. Bunun hesabını iyi yapan Amerikan Hükümeti, bu duruma duyarsız kalamazdı.

Kendi sermayelerini kurtarmak amacı ile Amerika Cumhurbaşkanı Hoover, Almanya Cumhurbaşkanı Mareşal Hindenburg'un teminat vermesi şartı ile Almanya'da bir senelik "Duyun" kurulması fikrini ortaya attı. Hoover'ın teklifi, diğer devletlerce ve Alman Hükümeti'nce tartışıldığı günlerde, Amerikan ve İngiliz devlet bankaları, Alman Merkez Bankası'na bir ay süreyle yüz milyon dolar ikraz(yardım) etme kararı aldı. Bu amaçla bankalar, Alman ekonomisinin az da olsa nefes almasını sağladı. Bu durum gerek finans piyasalarında gerekse Alman kamuoyunda düzelmeye yönelik bir moral değer yarattı. Ayrıca finans piyasalarında, Hoover'ın teklifi ve bankalardan gelen ikrazla, Almanya'nın bu buhranı kolaylıkla aşabileceği fikri de uyandı. Ancak daha önce Almanya'nın Avusturya ile birlikte planladıkları gümrük projesine karşı çıkan Fransa, Hoover'ın teklifine de sıcak bakmadı. Bütün Avrupa devletleri Hoover'ın teklifine onay verirken Fransa, teklifin müzakere sürecinin daha uzun tutulmasının gerektiğini söyleyip, teklifin ertelenmesini istedi¹⁹.

Araya Amerikan Cumhurbaşkanı'nın girmesiyle, geç de olsa, Fransa teklifi onayladı. Ancak Hoover'ın teklifine uzlaşma sağlanana kadar, daha önce de belirttiğimiz, Alman Merkez Bankası'na yapılan yardımın geri ödeme zamanı geldi. Buna karşın, Alman Merkez bankası aldığı ikrazı geriye ödeyecek durumda değildi. Günü gelen borcu ödeyemeyen Banka, borcun ertelenmesini ve kendisine yedi-sekiz yüz milyon dolar daha yardım yapılmasını talep etti. Erteleme işlemi yüksek oranda uygulanan faiz oranı şartı ile kabul edilirken yeni yardım talebi kabul edilmedi.

Almanya'daki iktisadi buhran tüm ülkeyi bütünüyle içine aldığı için Almanya'da bulunan yabancı sermaye, ülkeyi terk etmeye başladı. Bu terk edilmiş yabancı sermayeye endekslili yerli Alman sermayesini de etkiledi. Sermaye ülkeyi terk ederken yanlarında yabancı dövizleri de götürdüklerinden Alman Merkez Bankası'nda "evrak nakdiye" karşılığı olarak tutulan yabancı döviz miktarında büyük azalmalar oldu.

Ülkeler	Büyüme Oranı (1923-1928)
Fransa	2.1
Almanya	-0.5
İtalya	0.7
İngiltere	-0.2
ABD	2.1

Tablo 2. Bazı Batı Ülkelerindeki Yıllık Büyüme Oranları (1923 - 1928)²⁰

19 İbrahim Bakırtaş - Ali Tekinşen, *a.g.m.*, s.s.93-94.

20 James, Foreman-Peck, *A History of The World Economy: International Economic Relation Since 1850*, Harvester Wheatsheaf, GreatBritain, 1983, s.196.

Global kriz tüm Avrupa ülkelerini etkisi altına almış görünse de hiç birisi Almanya kadar kötü etkilenmemiştir. Tablo 2’de 1923 – 1928 yılları arasında ülkelerin yıllık ekonomik büyüme oranlarında en düşük değer Alman ekonomisinde olduğu görülmektedir. Avrupa kıtasında sermaye piyasalarının ülkeler arasındaki dolaşımı göz önünde tutulduğunda, bir ülkedeki iktisadi bozukluk diğer ülkeleri de kısa zamanda etkisi altına alabilirdi. Bu nedenle Almanya’da diğer ülkelere nazaran daha yoğun yaşanan iktisadi bunalıma, diğer Avrupa ülkeleri duyarsız kalamazdı.

Almanya’daki bazı siyaset bilimciler ülkelerinin içine düştüğü bu zor durumun sorumlusu olarak, Hitlerin Fırkasını görürken, bazıları da ülkeye, *komünizmi* getirmeye çalışan Bolşevikleri görüyordu. Hitler’in kendi fırkasını başa getirmek için durmadan krizi körüklediğini söyleyen siyaset bilimciler, gelecekte Hitler’in fırkasının başa geçmesi durumunda Almanya’nın büyük bir savaşa gireceği öngörüsünde de bulunuyorlardı²¹. Siyasetçiler, bunalım döneminin, Alman milliyetçiliğini tetiklediğini düşünüyorlardı.

Bu dönemde Alman ekonomisi, büyük ölçüde yabancılar tarafından istila edilmişti. Alman vatandaşlarının, Alman para biriminin değer kaybı nedeniyle alamadıkları bir çok şeyi yabancılar, bir kaç dolar vererek kolaylıkla sahip olabiliyorlardı. Ayrıca Alman vatandaşlarının yoksulluğu her geçen gün artarken, Doğu Avrupa’dan gelen nüfusun ve Yahudilerin servetleri her geçen gün çoğalıyordu. Bütün bu gelişmeler Alman milliyetçiliğinin artmasına neden olmuştu. Bu durum, milliyetçi söylemleri ile iktidara sahip olmaya çalışan Hitler’in işine yaradı²².

Global kriz, hem siyasi hem de kamusal düşünceler üzerinde büyük değişimlerin yaşanmasına neden oldu. Krizin patlak verdiği 1929 yılından bir yıl sonra, 12 ülkenin 10’unda askeri darbeye hükümet ve rejimler değişti. Bu değişim sürecinde, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Herbert Hoover’ın mensubu olduğu sağ parti yerini, karşıt görüşlü bir başka partiye bırakırken, Avusturya ve İngiltere’de bu dönemde iktidar olan sol partiler yerlerini, sağ partilere bıraktılar. Ayrıca Japonya’da 1931’de, Almanya’da ise 1933’de ulusalçı, savaş yanlısı ve fiilen saldırgan partiler başa geçti. Bu değişimler bazı iktisat tarihçerince, İkinci Dünya Savaşı’nın asıl sebepleri olarak algılandı²³.

1931- 1933 yılları arası buhranın en yoğun dönemi oldu. Bu dönemde özellikle Batı Avrupa’da radikal sağın gücü, oldukça arttı. Almanya’da Hitler’in partisinin başa geçmesiyle, Alman Sosyal Demokrat Partisi tamamen işlevini yitirdi²⁴. Aynı frekansta, radikal sağın güçlendiği Avusturya’da da Sosyal Demokrat Parti dağıldı. İngiltere’de de durum, Almanya ve Avusturya’dan farklı değildi. İngiliz İşçi Partisi’nin, krizin en şiddetli yaşandığı bu dönemde, üyelerinin yarısı istifa etmişti²⁵.

Ülkeler, krizin yarattığı çaresizlikle, idari mekanizmalarında, radikal değişimler yaptılar. Başa geçen iktidar, ulusal sermayeyi güçlü kılarak, ülkesini bu dar boğazdan kurtarmak istiyordu. Ulusal kaynaklarını yetersiz gören bazı iktidar

21 Anadolu, 18 Temmuz 1931.

22 A. Bullock, "The German Communists and the Rise of Hitler", *In in M. Boumant*, Op cid., s.511.

23 Kemal Yakut, *İkinci Dünya Savaşı*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi yay., s.s.138-139.

24 Metin Kıratlı, *a.g.m.*, s.s.167-169.

25 R. J. Overy, "Hitler's War and the German Economy: A Reinterpretation", *Economic History Review*, Vol 35, No.2. 1992.

sahipleri ise gözlerini çoktan dışarıya çevirmişti. Kazanç elde etme dürtüsü, bu iktidarları oldukça saldırgan bir dış politika izlemelerine neden olmuştu. Bu durum ise Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmaya çalışılan devletler arası dengenin tekrar değişeceğinin ve yeni kutuplaşmaların ortaya çıkacağına habercisi gibiydi.

Almanya'daki *Adolf Hitler* gibi bazı siyasetçiler, ödenmesi gereken tazminatın ödenebilir hale gelmesinin ve ülkelerinin yeniden imar etme çalışmalarının başlayabilmesinin tek çıkar yolunun, ithalatının artırılmasında ve ülke iç kaynaklarının en verimli şekilde kullanılmasında görüyorlardı. Daha önce de belirttiğimiz gibi Almanya'daki mali sıkıntı durumu, halkın keskin söylemli milliyetçi sağ liderlerin söylemlerini sahiplenmelerine, neden olmuştu. Bu durum, Almanya'da 1933 yılında *Adolf Hitler*'in lideri olduğu *Nasyolist Sosyalist Parti*'nin iktidara gelmesini sağladı. Hitler iktidara gelmesiyle Milletler Cemiyeti'nden ayrıldığını ve Versailles Anlaşması'nı tanımadığını ilan etti. Hitler, ülkesinin içinde bulunduğu dar boğazdan ancak ülke iç kaynaklarının en verimli şekilde kullanılarak, ödenen tazminatın ortadan kaldırılarak ayrıca ithalatın da artırılarak, giderilebileceğine inanıyordu²⁶. Hitler, bu inancının gereği olarak dört yıllık bir kalkınma planı hazırladı. Büyük buhranın ağır ekonomik yaşam şartları ve savaş tazminatlarının haksız olduğu düşüncesi, Alman ulusu tarafından heyecanla karşılanıp büyük kabul gördü. Hitler ve yoldaşları geniş bir kesim tarafından desteklendi. Hitler'in izlemiş olduğu ekonomik program, Alman ekonomisini -0,5'lerden 3,1'lere kadar çıkardı. Ancak izlenen ekonomik politika, her ne kadar Alman piyasalarını rahatlatmış gözükse de, geniş ölçüde savaşa hazırlık yapan ve Alman hegemonyasını gerçekleştirmek amacıyla uygulanan bir politika olduğu anlaşıldı. Bu anlayışla Hitler, genel harcamaların içerisinde en büyük payı kamu harcamalarına ayırdı²⁷.

Büyük ölçekli krizlerin, bölgesel yada global olmasına bakılmaksızın, yakınındaki coğrafyaları kısa zamanda etkisi altına alacağı muhakkaktır. Almanya'da Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda ortaya çıkan ekonomik bunalım, çevre ülkelerde de hissedildi. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Avrupa'da bölgesel olarak baş gösteren ekonomik bunalım, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile birleşince kıta Avrupası büyük bir ekonomik yıpranmışlık durumuna girdi. Bundan en çok etkilenen ise Almanya oldu. Ancak Avrupa'da Hitler gibi liderlerin iktidara gelmesi ile dünya düzenin tekrar kurulması için yeni kutuplaşmalar ortaya çıktı. Bu durum ise dünyanın tekrardan savaşa tutuşması ve yeniden dünya düzeninin kurulması anlamına geliyordu²⁸.

26 Abdullah Kıran, "Milletler Cemiyeti ve Ölenemyene Savaş", *Girne Amerikan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü - Multicore Parallel Processing*, 2008, s.s.25-27.

27 R. J. Overy, *a.g.e.*, s.s.234-236.

28 İbrahim Bakırtaş - Ali Tekinşen, *a.g.m.*, s.s.93-94.

<u>Ülkeler</u>	<u>Büyüme Oranı (1925-1938)</u>
Fransa	0.4
Almanya	3.6
İtalya	1.1
İngiltere	1.5
ABD	0.4

Tablo 3. Bazı Batı Ülkelerindeki Yıllık Büyüme Oranları²⁹

Alman Buhranı'nın İzmir'e Etkisi

Almanya'daki buhran, Türk ekonomisini de kötü etkiledi. Almanlar, içine düştükleri mali bunalım nedeniyle dış alımlarının bir kısmını durdurdu. Alman Hükümeti'nin kriz nedeniyle, ithal mallara karşı koyduğu kota ile Türkiye'nin Almanya'ya olan ihracatı büyük oranda azaldı. Bu azalma, Türkiye ile Almanya arasındaki ihracatta ve ithalatta geçmiş yıllara oranla büyük bir düşüş yaşanmasına neden oldu. Ayrıca Alman mali sistemindeki çöküntü hali, sektörel bazda en büyük sarsıntıyı bankacılık alanında gösterdi. Almanya'da bankalara karşı büyük bir güvensizlik doğdu. Bu güvensizlik ortamı, Alman bankalarının şubelerinin bulunduğu sınır ötesi ülkelerde de hissedildi. Alman bankalarının bolca bulunduğu ülkelerin başında yer alan Türkiye'de de bu güvensizlik tüm yoğunluğuyla hissedildi. Özellikle İstanbul ve İzmir'de şubesi bulunan Alman bankalarının müşterileri, bankaların merkezlerinin bulunduğu Berlin'deki ekonomik iflas noktasından oldukça çok etkilendiler. Kendi yatırımları için büyük kaygı duyan müşteriler, bankaların kapanma ve iflas etme durumuna karşılık, mevduatlarının geri almak istediler³⁰.

15 Temmuz 1931 tarihli İzmir'deki yerel basın İstanbul'daki Alman bankalarına para yatıranların mevduatlarını geri aldıkları haberini duyurmasıyla, İzmir'de büyük bir telaş başladı. İzmir'de tek Alman bankası, merkezi Berlin'de bulunan *Deutsche Oryent Bank* bulunuyordu. İzmir'de İstanbul'dan gelen haberle telaşa kapılan müşteriler, paralarını geri alabilmek için banka önünde uzun kuyruklar oluşturdu.

Deutsche Orient Bank İzmir Şubesi, bu durum karşısında oldukça zor durumda kaldı. Banka'nın, müşterilerine paralarının hepsini dağıtacak kadar nakit parası yoktu. Buna karşın banka, müşterilerini zor durumda bırakmamak için ilk etapta, %20 oranında nakit para dağıtımını yaptı. Banka Müdürü M. Politi, müşterileri rahatlatmak için, durumun genel değerlendirmesini ve para dağıtımının nasıl yapılacağı ile ilgili bir açıklama yaptı. Politi, açıklamasında şöyle dedi; "*Gazetelerdeki telgraf üzerine bizde parası olanlar endişeye kapıldılar, bankamıza müracaat ile paralarını istemeye başladılar. Takdir edersiniz ki, en büyük en zengin bankalar bile, mevduatı aynen ve derhal iade edemezler, çünkü para, aynen bankanın kasasında durmaz. Biz de kudretimiz dâhilinde ve -başkalarına fazla veriyorlarmış bize az veriyorlar- şeklinde dedikodular*

²⁹ James, Foreman-Peck, a.g.e., s.196.

³⁰ *Anadolu*, 17 Temmuz 1931.

çıkması için itina ederek yüzde yirmi nispetinde iadeye başladık. Bizim maksadımız bu mevduatı tamamen iade etmektir. Üç günden beri bu mesele üzerine meşgulüz. Merkezden hiçbir emir gelmemiştir. Biz müşterilerimizin memnun kalmalarını ve hiçbir kimsenin bizdeki mevduatı yüzünden zarar görmemesine çalışacağız. İstanbul'dan hiç malumat almadık". Ancak, banka müdürü Politi'nin müşterileri rahatlatmak için yaptığı açıklama da yaşanan güvensizlik krizini ortadan kaldırmaya yetmedi. Orient Bank'taki bu kriz milli bankalarda yatırımları olan kişilerinde telaşa kapılmasına neden oldu. İzmir'de ilk başlarda sadece Alman Bankası önünde oluşan kuyruklar Türk sermayeli bankalarda da oluşmaya başladı. Oysa Türk bankaları, "sağlam para, denk bütçe" politikasını izledikleri için, 1929 global mali krizinden oldukça az etkilenmiş görünüyordular³¹. Ancak büyük buhran, Alman mali sisteminin daha da kötüye gitmesine neden oldu. Alman mali sistemindeki bu kötüye gidiş ise kısa zamanda, Alman bankaları yoluyla Türkiye'ye sıçradı. Bu sıçramayla da Alman bankalarının revaçta olduğu İstanbul'da ve İzmir'de para piyasalarına olan güven azaldı. Bu şehirlerde, yatırımlarını kurtarma telaşına düşen mevduat sahipleri, bankaların önünde uzun kuyruklar oluşturdu³².

Finans piyasalarında, güçlü aktör olabilmenin ilk şartı, en büyük nakiditeyi elinde bulundurmakta yattığını düşünen bazı iktisatçılar, bankalardaki para kayıplarının, bankacılık sektörünün çökmesi olarak algılıyorlardı. Özellikle kriz ortamında, bünyelerinde bulundurdukları nakit para rezervleri, bankaları en güçlü kılan metalardı³³. Bazı çevrelerce bankalardaki para eksilmesi, Türkiye'de de global krizin tüm şiddetiyle yaşanmasına neden olabilirdi.

Bu tehlikeyi sezen mali çevreler, milli bankalara olan güvensizliği ortadan kaldırmak amacıyla bir açıklama yaptılar. Yapılan açıklamada; Alman umumi malîyesinin bozuk olması nedeniyle, bu kriz ortamının sadece Alman bankaları için geçerli olduğu, Alman para birimi Mark'ın değer kaybetmesiyle Alman bankalarının iflas derecesine geldiği belirtildi. Ayrıca açıklamada, Türk mali sisteminin, genel kriz ortamından asgari düzeyde etkilenmek için genel tedbirleri aldığı bu nedenle, telaşın yersiz olduğu da belirtildi.

Deutsche Orient Bank'ın müşterileri, milli bankalar için yapılan bu açıklamadan sonra daha da telaşa kapıldılar. Bunun üzerine İzmir Ticaret Odası Başkanlığı'na çıkan bir grup banka müşterisi, paralarının tamamını almak istediklerini belirttiler. İzmir Ticaret Odası Başkanı, banka yetkilileri ile yaptığı görüşmeler sonucunda, yüzde yirmi olan dağıtımını yüzde otuza çıkmasını sağladı. Banka müşterileri bu durum karşısında bir nebze olsun rahat bir nefes aldılar. Ancak asıl sevindirici haber, 17 Temmuz 1931'de Almanya'dan gelen haberle oldu. Alman Hükümeti, ekonomik buhranı üzerinden atabilmek için ciddi manada tedbirler alıp, iktisadi yaşamı canlandırıcı kanunlar çıkardı. Deutsche Orient Bank İzmir Şubesi'nde kanunların ve tedbirlerin yansması, para dağıtımının yüzde otuzdan yüzde kırka çıkması şeklinde oldu. Oranın artmasıyla, paralarının yarısına yakını alan mevduat sahipleri daha da rahatladı. Bu rahatlama, 17 Temmuz 1931 tarihi itibarı ile birinci kordondaki Deutsche Orient Bank önünde, her gün oluşan büyük kuyrukta, azalmalar meydana getirdi³⁴.

31 Turhan Yay, a.g.m., s.s.158-160.

32 Anadolu, 18 Temmuz 1931; Bkz.: Turhan Yay, a.g.m., s.s.158-159.

33 Yasemin Türker Kaya, "Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi", Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu MSPD Çalışma Raporları 2001/6, Mali Sektör Politikaları Dairesi, Eylül 2001, s.s.2-5.

34 Yeni Asır, 17 Temmuz 1931.

Bütün dünyayı saran küresel mali buhran, tüm ülkelerin bankacılık sektörünü allak bullak etti. Türkiye de ise, kendi içine kapanarak çevreye nakit aktarımı yapmayan bankalar buhrana direnirken, elinde nakit bulundurmayan bankalar batma tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Bankaların bu kırılğan yapısı devletin desteğiyle atlatılmaya çalışıldı. Ancak devlet, ödeme zamanı gelen Osmanlı borçlarına ait taksitler nedeniyle, bankalara gerekli desteğini veremedi. Lozan Barış Görüşmelerinde 129.4 milyon lira olan Osmanlı borçlarından Türkiye Cumhuriyeti'nin payına, 85.6 milyon lira düşmüştü. Türkiye bu parayı ödemeye 1929 yılında başlayacak ve yılda 5,8 milyon lira ödeyecekti³⁵. Osmanlı borçlarına ait ilk taksiti toplamaya çalışan devlet, bu nedenle bankaların içine düştüğü kriz ile çok ilgilenemedi³⁶.

Resim 2: *Izmir Birinci Kordondaki
Deutsche Orient Bank Şubesi
(Anadolu - 19 Temmuz 1931)*

Türk yetkililerin yaptığı açıklamalar ve bankaların almış olduğu mali önlem paketleri ile kısmen de olsa bankalara olan güveni tazelerken, Almanya'daki gelişmeler Türkiye'dekilerden aksi bir durum arz ediyordu. Alman Bankaları'na olan güvensizlik azalmak yerine çoğalıyordu. Güvensizliğin çoğalmasında, Alman Hükümeti'nin son olarak iktisadi alanda gerçekleştirdiği ve Türkiye'deki Alman bankalarında sevinçle karşılanan reform niteliğindeki kanunlar da çare olmamıştı. Almanya'daki bankalar önünde oluşan kuyruklar azalmak yerine her geçen gün daha da artıyordu. Bu durumu iyi gören Alman Maliye Bakanı, yaptığı yazılı açıklamada Almanya'daki bankaların iki gün tatil edildiğini bildirdi. Bu tatil ile bankalarda bulunan nakit para korunacak ve bankalar önünde oluşan kuyruklara engel olunacaktı³⁷. Tatil, *Deutsche Orient Bank*'ın Almanya'daki merkezinde de uygulandı. Bankanın Merkez Yönetim Kurulu tatili, Berlin'den İstanbul ve İzmir'deki şubelerine çektiği telgraf bildirdi. Kurul, çektiği telgrafla tatili uygulayıp

35 *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları*, Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2008, Ankara, s.176.

36 Onur Öymen, *Türkiye'nin Gücü*, Doğan Kitapçılık, 3.baskı, İstanbul, 1999, s.s.104-106.

37 *Yeni Asır*, 17 Temmuz 1931.

uygulamama konusunda kentin durumuna ve bankanın kendi iktisadi durumuna göre şubeleri, kendi kararlarını vermeleri konusunda serbest bırakmıştı. İstanbul Deutsche Orient Bank Şubesi, bu tatili bir hafta kadar uyguladı. Müşterilerine geri ödeme yapabilmek için, geniş bir arayış içerisinde giren İstanbul şubesi, bir haftalık zaman diliminde de aradığı nakiti bulamadı. İstanbul'daki şubenin aksine, İzmir Deutsche Orient Bank şubesi bankayı tatil etmediği gibi, iki gün önce yüzde kırk olarak belirlediği dağıtım oranını yüzde elliye çıkardığını açıkladı. Bu açıklama bankaya olan güveni daha da arttırdı. Krizden önce banka İzmir'de güvenilir bankalar sıralamasında en başlarda yer alıyordu. Ancak kriz döneminin yarattığı panik ve kötü giden Alman iktisadi programları, bankayı bu hale getirmişti. Oysa ki bankanın, bu dönemde müşterilerine dağıtacak paradan daha fazla alacağı vardı. Banka yetkilileri içine düştükleri bu durumu İzmir Ticaret Müdürlüğü'ne şu şekilde bildirmiştir; *"İzmir piyasasından, muhtelif hesaplara mahsus olmak üzere 2.889.000 Lira alacaktır. Buna karşılık mevduat sahiplerine borcu ise 1.187.000 lira'dır. Banka 13 Temmuz 1931 tarihinden 16 Temmuz 1931 tarihine kadar mevduat hesabından müşterilere 603.600 Lira ödeme yapmıştır"*³⁸

Bu açıklamadan sonra İzmir Ticaret Müdürü Ziya Bey konuyla ilgili şunları söylemiştir; *"Halkımız ve tüccarlar Almanya'daki buhrandan endişeye düşerek Doçye Orient Bank'taki mevduatlarını almak için bankaya müracaat etmişlerdir. Bence ortada endişeye mucip bir durum bulunmamaktadır"*³⁹

Resim 3: İzmir Ticaret Müdürü
Ziya Bey
Anadolu 20 Temmuz 1931

Ticaret Müdürü Ziya Bey'in yukarıdaki açıklamaları ile mevduat sahipleri, daha da rahatladı. Bu rahatlamayla banka önünde oluşan uzun sıralar bitti. Bankaya, günde iki - üç müşteri para çekmek için başvuruda bulunur duruma geldi. Ancak Deutsche Orient Bank'ın kente yarattığı endişe, kentteki tüm bankalara karşı bir güvensizlik ortamı yarattığından, banka müşterileri çektikleri mevduatlarını tekrardan bankalara yatırma konusunda çekingen davrandılar. Bu durumdan büyük kayıpları olduğunu belirten milli bankaların müdürleri, kentlerindeki mali sıkıntıdan Deutsche Orient Bank Müdürü M. Politi'yi sorumlu tuttular. Milli bankaların müdürleri, Alman bankası müdürünü en çok, nakit konusundaki yanlış uygulamaları ile eletirdiler. Müdürler, Politi'yi, bankaya yatırılan toplam mevduatın, en az yüzde ellisini kasasında tutmadığını, kendilerinin ise 1929'dan önce kızışmaya başlayan dünya ekonomi piyasalarını iyi tahlil ederek gerekli tedbirleri aldıklarını belirttiler⁴⁰.

Türkiye'de, Alman Mali Sistemi'ne karşı ortaya çıkan güven krizi nedeniyle, Alman Para birimi "Mark"a karşı ilgi bitme noktasına gelmişti. Ancak Türkiye ve Almanya arasındaki mali konulardaki güvensizlik ortamı, iki ülke arasındaki diğer

38 Yeni Asır, 20 Temmuz 1931.

39 Hizmet, 20 Temmuz 1931.

40 Yeni Asır, 25 Eylül 1931.

Resim 4: Doyçe Oriantbank'a ait bir reklâm.

ilişkilerde kötü bir etki yaratmadı. 600 yıllık geçmişe dayanan Türk-Alman ilişkilerinde özellikle Eğitim alanındaki karşılıklı politikalar aynen devam etti⁴¹. Bu bağlamda, Almanya ile Türkiye arasında karşılıklı öğrenci değişim projeleri yapıldı. 1931'de *Leipzig Üniversitesi* ile *İstanbul Üniversitelerinin* hukuk fakültelerinde okuyan iki öğrencinin karşılıklı değişimi ile etkileşim başladı. Eğitimin kalitesini ve yabancı ülkelerin eğitim çalışmalarını takip etmek amacıyla oluşturulan değişim projesi, daha sonraki yıllarda öğrenci sayıları ve değişimin yapılacağı bölümler çoğaltılarak devam etti⁴².

Sonuç

İzmir'de bulunan Alman bankasında başlayıp kısa zamanda diğer bankalara da sıçrayan kargaşa durumu, İzmir ekonomi piyasalarını durma noktasına getirdi. Banka müşterilerinin telaşa kapılıp yatırımlarını, bankalardan almaları ile bankalar, finans piyasalarına güvence olarak gösterdikleri para rezervlerinin büyük bir bölümünü kaybetti. Bu kayıp, bankaları krize karşı dayanıksız hale getirdi. Tüm sektörlerin lokomotifi sayılan bankacılık sektörünün krize karşı dayanıksız hale gelmesi, piyasaların tamamında kayıpların yaşanmasına neden oldu.

Bankalardan geriye çektikleri yatırımlarını kendi imkânlarıyla saklama yoluna giden müşteriler, kriz ortamının yarattığı belirsizlikle alış veriş yapmaktan kaçındılar. İzmir basını bu durumla yakından ilgilendi. Gazeteler, bankaların ve günlerce satış yapmadan kepenk kapatmak zorunda kalan esnafın durumunu okuyucularına, ilk sayfalarından duyurdular.

İzmir piyasalarındaki durgunluk tüm meslek gruplarında hissedildi. Özellikle nakit döngüsü ile işlerini yürüten tüccarlar, bu durgunluktan en çok etkilenen grup oldu. Borçlarını ödemek için satış yapmak zorunda olan tüccarlar, İzmir piyasasında umdukları satışları, yapamadılar. Tüccarlar günü gelen borçlarını ödemek için bankalara başvurduysalar da bankalardan da olumlu yanıt alamadılar. Bu durum, birçok tüccarın borcunu ödeyememesine ve bunun sonucunda da iflas etmesine neden oldu. Mali bunalım, kötü etkisini İzmir Limanında da gösterdi. 1929 yılı öncesi ve sonrasında limana uğrayan gemi sayılarında ve tonajlarında büyük değişimler oldu. 1931 yılı itibarı ile limanın hareketliliği 1929 yılı öncesine göre yarı yarıya düşmüştü⁴³.

41 Kazım Karabekir, *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*, Emre yay., İstanbul, 2001, s.19.

42 *Yeni Asır*, 04 Ağustos 1931.

43 Kemal Arı, *İzmir'den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri - Lozan'dan Kabotaja*, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi yay., No:2, İzmir, 2008, s.270.

Her daim hareketli olan Kemeraltı Çarşısı, bu dönemde büyük bir sessizliğe büründü⁴⁴. İzmir'deki iflaslar sadece ticaretle uğraşanlarda değil tüm meslek gruplarında sıradan bir olay olmuştur. Halkın ekonomik olarak girdiği bunalım, halkın ruh sağlığını da yakından tehdit eder duruma gelmişti⁴⁵. İflaslar nedeniyle intihara kadar giden acı olaylar yaşanmaktaydı. Bu dönemde gazetelerde bu tür acı haberlere sık sık rastlamak mümkündür⁴⁶.

Deutsche Orient Bank İzmir Şubesi'nin yanlış ve eksik, ekonomik kriz yönetme programı nedeniyle, tüm kentte başlayan huzursuzluk, kentin genelinde, izleri kolay kolay silinmeyecek olayların yaşanmasına neden olmuştur. Kent, gerek bankalara olan güvensizliği, gerekse piyasalarda yaşanan durgunluğu, bünyesinden uzun yıllar atamamıştır.

-
- 44 Ülker Zengin Sönmez, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1998, s.s.106-109.
- 45 Emel Göksu, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., Birinci Basım, İzmir, Mayıs, 2003; Akt.: Bülent Durgun, *a.g.e.*, s.s.140-144; Bkz.: Alev Gözcü, "Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arka Planı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.14, 2007, s.s.86-88.
- 46 Pakize Çoban, *İzmir'de Dünya Ekonomik Bunalımı Sırasında Tüketim Kültüründe Değişmeler ve Bunalımın Fiyatlar Üzerine Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2008, s.s.117-118.

KAYNAKÇA

I-Gazeteler

Anadolu

Milliyet

Yeni Asır

Hizmet

II-Kitaplar, Makaleler ve Tezler

ALTINTAŞ, Halil, "Bankacılık Krizleri, Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.22, 2004.

ARI, Kemal, *İzmir'den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri- Lozan'dan Kabotaja*, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi yay., No:2, İzmir, 2008.

ARMAOĞLU, Fahir, *20'inci Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995)*, Alkım yay., C.1-2, İstanbul, 2004.

ARSAVA, Ayşe Füsün, "Federal Alman Anayasa Mahkemesinin 22 Ekim 1986 Tarihli 'Mittlerweile' Kararının Topluluk Hukuku Bakımından Taşdığı Önem" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.44, S.3.

_____ "Kıbrıs Sorunu'nun Uluslar arası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.51, S.1.

BAKIRTAŞ, İbrahim - TEKİNŞEN Ali, "Dünya Savaşları Ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.IV, S.5.

BAŞAK, Levent, "Türkiye'de Yabancı Banka Hukuku ve Yabancı Bankalarla İlgili Bazı Hususların Analizi", *Bankacılar Dergisi*, S.63, 2007.

BULLOCK, A., "The German Communists and the Rise of Hitler", *In in M. Boumant*, Op cid., 1955.

CARR, E. H., *International Relations Between The Two World Wars: 1919-1939*, The Macmillan Press Ltd., Great Britain, 1973.

CORRY, B., "Keynes's Economics: Revolution in Economic Theory or in Economic Policy", (ed.: R.D.C. Black), *Ideas In Economics*, Totowa: Barnes and Nomle Boks, 1986.

- ÇOBAN, Pakize, *İzmir'de Dünya Ekonomik Bunalımı Sırasında Tüketim Kültüründe Değişmeler ve Bunalımın Fiyatlar Üzerine Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2008.
- GAIBRAITH, J. Kenneth, *The Great Crash 1929*, Penguin Books, Great Britain, 1975.
- DAVIS, J. S., *The World Between The Wars 1919-1939: An Economist's View*, John Hopkins University Press, London, 1975.
- GÖKSU, Emel, *1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., Birinci Basım, İzmir, Mayıs, 2003.
- GÖZCÜ, Alev, "Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arka planı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.14, 2007.
- FROBEL, Folker vd., *Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasal Yapılar*, (çev.: Orhan Esen vd.), Belge Yayınları, İstanbul, 1983.
- İNCE, Erdal, *Türk Siyasal Yaşamında Çiftçiye Topraklandırma Kanunu*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- JAMES, Foreman-Peck, *A History of The World Economy: International Economic Relation Since 1850*, Harvester Wheatsheaf, Great Britain, 1983.
- KALDOR, Nicholas, "The German War Economy", *The Review of Economic Studies*, Vol. 13, No.1, 1945-1946.
- KARABEKİR, Kazım, *Tarih Boyunca Türk Alman İlişkileri*, Emre yay., İstanbul, 2001.
- KEGLEY, Charles W., And WITTKOFF Eugene R., *World Politics: Trend and Transformation*, Fourth Edition, The Macmillan Pres Ltd., New York, 1993.
- KENNEDY, Paul, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri: 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar*, (çev.: Birtane KARANAKÇI), 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1994.
- KIRAN, Abdullah, *Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş*, Girne Amerikan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü - Multicore Parallel Processing.
- KIRATLI, Metin, "Niçin Almanya bir Roosevelt ve Amerika Bir Hitler Çıkarımadı?", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi: Atatürk Yolu*, C.XVI.
- LUTGE, F., "Explanation Of The Economic Conditions Which Contributed To The Victory Of National Socializm", in M. Boumant, *The Third Rich*.
- OVERY, R. J. (1992), "Hitler's War and the German Economy: A Reinterpretation", *Economic History Review*, Vol 35, No.2.
- ÖYMEN, Onur, *Türkiye'nin Gücü*, Doğan Kitapçılık, 3.Baskı, İstanbul, 1999.
- SCHMÖLDERS, G., "Alman Vergi Sistemi", (çev.: İ. Hakkı Ülkmen), *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.VIII, S.1, 1953.

- SÖNMEZ, Ülker Zengin, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1998.
- SÖNMEZ, Sinan, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- SWEEYZ, Paul M., "ABD'de Ekonomik Kriz", (çev.: Kemal Çakman), *Dünya Ekonomisinde Bunalım*, Basım Yayım ve Dağıtım AŞ., 1983.
- _____, *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları, Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*, 2008, Ankara.
- KAYA, Yasemin Türker, "Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi", *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu MSPD Çalışma Raporları 2001/6*, Mali Sektör Politikaları Dairesi, Eylül, 2001.
- YAKUT, Kemal, *İkinci Dünya Savaşı*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi yay.
- YAY, Turhan, "1929 Dünya Bunalımının Türk Bankacılık Sistemine Etkileri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim yay., C.I, İstanbul, 1983.
- YÜKSEL, İhsan, "İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlarının İncelenmesi: Ankara Örneği", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.IV, S.2, 2003.